

УДК 342.1: 342.7

В. І. ШИШКІН

**КОНСТИТУЦІЙНО-ВИСХІДНІ ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА
ГРОМАДЯН УКРАЇНИ НА ПОСЛУГОВУВАННЯ
ДЕРЖАВНОЮ МОВОЮ ЯК СКЛАДНИКОМ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ**

Розглядаються актуальні проблеми щодо ролі мови титульної нації як складової державотворення, визначення її як спільного природного права індивідумів, які ідентифікують себе з відповідним одномовним етносом, та можливість протекціоністських заходів з боку державної влади щодо реалізації статусу державної мови у суспільному житті, особливо в умовах постколоніальних країн, що вибороти свою самостійність.

Ключові слова: право на мову – спільне природне право етносу, державотворча функція мови, співвідношення державної мови з офіційними мовами й мовами національних меншин.

Шишкін В.И. Конституционно-основоположные гарантии реализации прав граждан Украины на пользование государственным языком как государствообразующей составляющей.

Рассматриваются актуальные проблемы относительно роли языка титульной нации как государствообразующей составляющей; определения его как естественного права общего для совокупности индивидумов, которые идентифицируют себя с соответствующим одноязыковым этносом; возможности введения протекционистских мер по реализации статуса государственного языка в общественной жизни, стран, которые добились своей независимости; исполнения государством своих обязательств по реализации прав носителей украинского языка на обеспечение его статуса государственного языка.

Ключевые слова: право на язык – общее естественное право этноса, государствообразующая функция языка, соотношение государственного языка с официальными языками и языками национальных меньшинств.

Shyshkin Viktor. Constitutionally Based Guarantees of Realization of the Citizen Rights of Ukrainian Citizens Guiding the Use of the State Language as a State Building Ingredient.

This article analyzes issues related to: (1) the role of a titular nation's language as a factor of state building; (2) the definition of this language as a common natural right of individ-

© ШИШКІН Віктор Іванович – суддя Конституційного Суду України, кандидат юридичних наук, доцент

uals who identify themselves with the same-language ethnic group; (3) the possibility of using protective measures to enhance the status of a state language in public life of countries that have gained their independence; (4) The execution by a state of its obligations to ensure enforcement of rights of the Ukrainian language carriers to protect this language's status of the state language.

Key words: right to language – a common natural right of an ethnic group, state building function of the language, relation of a state language to official languages and national minority languages.

Неоднозначні погляди, а інколи й навмисно спотворені інтерпретації щодо висхідних положень Розділу I Конституції України, які містять засадничі основи державотворення Українського народу – громадян України всіх національностей, обумовлює неминущу, суспільно необхідну актуальність наукових розвідок щодо його положень, зокрема статті 10 цього акту, приписи якої стосовно державної мови, є одним із наріжних камінів у становленні Української держави.

У конституціювання етнічної мови державо-формуючої нації у статусі державної мови є не лише прагненням раніше колоніально-пригнобленого населення до самовираження, а й однією із засад державотворення в історії будь-якого народу. Функція мови як основного засобу контактування між людьми завжди була органічно пов'язана з об'єднавчою функцією етнічно, культурно, ментально та історично спорідненої спільності людей (етносів) на певному історично зумовленому ареалі. Однак для того, щоб реалізація цього функціонального призначення мови не зазнавала перешкод, а можливість спілкування обраною мовою була гарантованою, зазначений спосіб суспільної комунікації має сприйматися як вроджене (природне) право людини, що одночасно передбачає адресовану комусь вимогу кореспондованих обов'язків.

Вживаний у тексті статті юридичний термін «*засада*» є словом власне української лінгвістики, яке введене у правовий мовний обіг Конституцією України (див.: назву розділу I, тексти статей 6, 15, 19, 85, 92, 100, 129 тощо). Загально-поняттєве його розуміння таке – основа чогось; те головне, на чому ґрунтується, базується що-небудь; вихідне, головне визначальне положення, принцип; основа світогляду, правило поведінки¹. У науковій правничій літературі та в багатьох законодавчих актах для позначення вказаних явищ традиційно використовується етимологічне значення слова «*принцип*» (від лат. *principium*); первісне, визначальне, те, від чого походить усе інше; засада, основне вихідне положення наукової системи, теорії, напряму, керівна ідея тощо². Для розкриття змісту шуканої теми залишимо осторонь академічні дискусії щодо автентичності українського слова «*засада*» і латинського слова «*принцип*» і будемо виходити з того, що цими словами позначаються одні й ті ж самі правові явища. Суть принципу науковці з теорії права зазвичай розглядають не як «рядові» *ідеї, положення, вимоги*, а як такі, що є основоположними, засадничими, фундаментальними, вихідними, загальними, керівними, відправними, провідними. Ці засадничі положення в першу чергу мають налаштовувати суб'єктів владних повноважень, як репрезентантів державної влади, на відповідну поведінку при виконанні своїх посадових повноважень.

Право на мову за своїм ціннісноорієнтовним покликанням можна розглядати одночасно як мінімум у двох значеннях – як право на засіб життєво значущої суспільної комунікації і як державоустановчу засаду (принцип) державотворення. Як комунікаційний засіб мовного носія воно вже набуло статусу *індивідуального природного права*³, оскільки відповідає ознакам, що їх раніш вже сформували

філософська і юридична спільноти, відносячи низку природних прав до групи «першого покоління»⁴. Деякі із таких науковців, пов'язуючи цю групу природних прав зі психосоматичною природою людської особи, виводять їх із надр фундаментальних потреб на існування людини і людства (поза комунікацією через спілкування людини і людство існувати не може). Однак філософська квінтенсенція такого погляду із застереженням орієнтує на те, що природними правами людини є не самі фундаментальні потреби, а людські правоспроможності щодо тих цінностей, котрі необхідні для задоволення цих потреб⁵, зокрема мовної комунікації.

У разі, коли такий спосіб комунікації між людьми, як мовлення, стає чинником, що його відповідна етнічна група використовує для загального розуміння сутності унормованого порядку взаємовідносин між членами суспільства, тоді мова стає офіційним знаряддям спільноти. У такому значенні сукупність права кожного індивідуума на відповідне (зрозуміле) мовне спілкування вже є *спільним природним правом людей*⁶, які належать до відповідного етносу і завдяки яким різнотипні державні утворення ідентифікується з ними як з титульною нацією. Ця сукупність знаходить своє місце у «*третьому поколінні*» природних прав людини, якщо пристати на позиції науковців, які у теоретичних пошуках вдалися до класифікаційного групування⁷ (деякі поступово дійшли навіть до «*четвертого покоління*»⁸).

У разі створення нацією суверенної держави етнічна мова титульної нації як *спільне природне право людей* набуває статусу *державної мови* і є одним із найважливіших складників конституційного правопорядку країни. Функціонування національної мови у статусі державної виконує природне, суспільно значуще цивілізаторське завдання, спрямоване на становлення, існування і утвердження народом своєї держави.

Основний Закон України є програмним документом українського суспільства і утвореної ним держави, якому надано юридичної значущості такої ваги, коли цілі мають першорядне значення. Змістовно-сутнісний, докладний аналіз конституційних положень неможливий без урахування їхньої цільової спрямованості, тому основним напрямом телеологічного способу оцінки та трактування є пошук змісту унормованих приписів, зважаючи на мету і програмно-перспективний результат їх застосування.

Розділ I «Загальні засади» Конституції України містить стрижневі елементи суспільного ладу і конституційного устрою Української держави, тобто доктринальні положення державотворення, зміну або недотримання яких слід розглядати як замах на її існування. Ідейно-філософською основою цього розділу є дороговки, які суверенною волею Українського народу запроваджено у Преамбулі Основного Закону України. Засадничі положення, які встановлені у стартовому розділі державоутворюючого акту народу, є концентрованим виразом найважливіших сутнісних рис та цінностей, оскільки акумулюють, позначають мовою правних категорій і репрезентують засади суспільства; виокремлюють інтелектуально-ціннісні установки й тенденції розвитку суспільного ладу українства, демонструючи відповідність загальнолюдському виміру.

У цьому розділі акумульовано не формально-позитивістські норми, а норми-підвалини, норми-доктрини, норми-цілі, норми-принципи для становлення та існування Української держави, саме тому вони мають додатковий захист від можливої їх корекції – складнішу порівняно з нормами інших розділів процедуру

внесення до них змін. Філософсько-змістовне призначення таких приписів полягає у тому, щоб бути незаперечним орієнтиром у суспільному житті і державному устрої країни, текстуальним відображенням суспільного договору її громадян в обов'язковому для виконання всіма правовому акті – Основному Законі держави.

Відповідно до Конституції України державною мовою в Україні є українська мова; держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України (частини перша, друга статті 10). Ввівши в конституційно-правове поле України як держави з поліетнічним складом населення припис про *функціонування української мови у всіх сферах суспільного життя на всій території України*, конституцієдавець визначив її специфічну роль, зокрема – пов'язавши різноаспектну діяльність держави як суспільного регулятора з обов'язком послуговуватися уніфікованим мовним засобом суспільної комунікації – українською мовою, демонструючи одночасно ототожнювання державного утворення – Україна з титульною українською нацією.

За приписом вказаної статті українська мова покликана виконувати *відповідну державотворчу, на відміну від інших етнічних мов, функцію*⁹, а отже, бути вживаною, перебувати у постійному використанні, максимально працювати у всіх сферах суспільного життя країни, відіграючи при цьому фактично головну роль. Виходячи з цього Конституційний Суд України у пункті 3 мотивувальної частини Рішення від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99 (справа про застосування української мови) вже заклав концептуально-правові позиції, згідно з якими:

– *під державною (офіційною) мовою розуміється мова, якій державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування у публічних сферах суспільного життя* (абзац перший);

– *Конституцією України статус державної мови надано українській мові (частина перша статті 10). Це повністю відповідає державотворчій ролі української нації, що зазначено у преамбулі Конституції України, нації, яка історично проживає на території України, складає абсолютну більшість її населення і дала офіційну назву державі* (абзац другий); *застосування української мови як державної унормовується шляхом конституційного та законодавчого закріплення* (абзац десятий);

– *положення про українську мову як державну містяться у розділі I «Загальні засади» Конституції України, який закріплює основи конституційного ладу в Україні; поняття державної мови є складовою більш широкого за змістом та обсягом конституційного поняття «конституційний лад»* (абзац третій);

– *публічними сферами, в яких застосовується державна мова, охоплюються насамперед сфери здійснення повноважень органами законодавчої, виконавчої та судової влади, іншими державними органами та органами місцевого самоврядування (мова роботи, актів, діловодства і документації, мова взаємовідносин цих органів тощо); до сфер застосування державної мови можуть бути віднесені також інші сфери, які відповідно до частини п'ятої статті 10 та пункту 4 частини першої статті 92 Конституції України визначаються законами* (абзац четвертий);

– *до них, зокрема, належать: розгляд звернень громадян, діяльність Збройних Сил України, видання друкованої продукції для службового та ужиткового користування, що розповсюджується через державні установи, підприємства і організації (бланки, форми, квитанції, квитки, посвідчення, дипломи тощо),*

висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації, оформлення митних документів тощо (перше речення п'ятого абзацу);

– володіння державною мовою є обов'язковою умовою для прийняття до громадянства України і для службових осіб державних органів, установ і організацій (друге, третє речення п'ятого абзацу);

– законодавчо визначеним є також питання про застосування української мови та інших мов у навчальному процесі в державних навчальних закладах України (абзаци шостий, сьомий);

– положення Конституції України зобов'язують застосовувати державну – українську мову як мову офіційного спілкування посадових і службових осіб при виконанні ними службових обов'язків, в роботі і в діловодстві тощо органів державної влади, представницького та інших органів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, а також у навчальному процесі в державних і комунальних навчальних закладах України (абзац одинадцятий)¹⁰.

Значення цих приписів Конституційного Суду України є неминущим. Ними повинні керуватися, зокрема: законодавчий орган при прийнятті законів та інших правових актів; державні органи, інститути самоврядування і посадовці при нормотворенні та у службовій діяльності; суди при ухваленні судових рішень і діловодстві тощо.

Викладене вказує на наявність конституційних підстав і умов для виокремлення української мови із сукупності інших національних мов, якими громадяни Української держави можуть користуватися у повсякденному житті, і для набуття нею обов'язкового для всіх статусу загальноживаної мови. Таке твердження не можна розглядати як приниження чи ігнорування положень частини третьої статті 10 Конституції України про гарантування вільного розвитку, використання і захисту мов національних меншин України, оскільки в частинах першій, другій, третій цієї статті закладено різні завдання і призначення, які не можна плутати, а отже, й помилково протиставляти одну одній або шукати прояви запрограмованого конфлікту. Мова національних меншин у будь-якій країні не виконує функцію мови як спільного природного права державоутворюючої нації, а виконує лише функцію мовлення – тобто мовної діяльності, за допомогою якої люди спілкуються між собою і підтримують мовне-культурне надбання і історичну пам'ять свого етносу¹¹.

Судді Конституційного Суду України, які сформували вказані приписи у наведеному рішенні, були не поодинокі у думках і уявленнях, а їхні погляди перегукуються з підходами до статусу й ролі державної мови, яких дотримуються, зокрема, в колах російських науковців. Ю.В. Трушкова зазначала, що державна мова – це один із функціональних різновидів мови нації, що застосовується у сферах організованого спілкування (офіційних сферах) і має відповідний юридичний статус¹². Г.Т. Єрмошин підкреслював, що державна мова є єдиною і незамінною формою функціонування держави, всіх без винятку її інститутів, якою зобов'язані послуговуватися всі суб'єкти права у всіх сферах, що забезпечують встановлення єдності розуміння і оформлення приписів державної волі та державно-правового регулювання, акцентуючи увагу на небезпеці й суспільній шкоді від непорозуміння, коли при здійсненні державних функцій від імені Російської Федерації у актах судочинства, в діловодстві правоохоронних органів, нотаріаті, розміщенні топографічних позначок, географічних назв, дорожніх знаків, вказівників тощо

допускається багатомовність, ще й із застосуванням мови більшості іншомовного населення, яке компактно проживає у конкретній географічно обмеженій місцевості¹³. У тому ж самому дусі висловлювалися інші відомі науковці: С.А. Авак'ян¹⁴, Т.В. Губаєва і В.П. Малков¹⁵, А.С. Піголкін¹⁶, В.В. Ромашкін¹⁷, Н.В. Шелютто¹⁸ тощо.

Можна стверджувати, що висновок Г.Т. Єрмошина доктринально збігається з позиціями вищезгаданих авторів і полягає у тому, що: *державна мова як фундаментально державоутворюючий фактор виконує інтегруючу функцію не лише в культурно-історичному плані і в національно-духовній сфері, а в першу чергу виступає саме як державна – у політичній і соціальній сферах. Тому правове регулювання її застосування повинно бути спрямоване у цих сферах на інтеграційні, а не на відцентрові моменти*¹⁹.

На мовну ситуацію у кожній країні впливає багато чинників – традиційні, історичні, форма її внутрішньодержавного устрою, міждержавні взаємовідносини колишніх колоній з метрополією, що була джерелом колоніальної експансії, становлення чи відродження нації тощо, навіть збереження загрози знищення «слабкої» мови під глобалізаційним впливом «сильної» мови (мова Російської Федерації стосовно Білорусі та України або Великої Британії щодо Ірландії). Останній із наведених чинників обумовлює державний, за суттю охоронний, протекціонізм для «слабкої» мови з боку влади (всіх владних інститутів) новоутворених держав у постколоніальний період їх становлення, в її конкурентних змаганнях з «сильною» мовою колишньої метрополії. Саме таку політику запровадив до речі в останні десятиріччя уряд Ірландської республіки. Мабуть, філософські передбачливо уявляючи таку мовноконкурентну загрозу державної стабільності, автори і підписанти «Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» – дружньо укладено у Страсбурзі 5 листопада 1992 р.²⁰ (Закон України про ратифікацію цього акту від 15 травня 2003 р. № 802–IV²¹), чітко зазначили у абзаці шостому її Преамбули, що охорона й розвиток регіональних мов або мов меншин не повинні шкодити офіційним мовам і необхідності вивчати їх.

Будь-яке порівняння мовної ситуації в Україні, зокрема щодо статусу державної, офіційної, регіональної чи ще якоїсь іншої за цільовою роллю мови, якою спілкуються національні етноси в Україні, з мовною ситуацією у будь-якій іншій країні є недоречним, бо у кожній країні вона є унікальною²².

Якщо російські науковці, позиції яких уже наводилися, обстоюють протекціонізм щодо російської мови як державної в Російській Федерації лише з позиції її ролі та значення у державотворенні, оскільки для неї там немає постколоніальної загрози зникнення, то в Україні необхідність протекціонізму з боку держави з метою розвитку і реального застосування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя, додатково обумовлюється конкурентним впливом «сильної» мови, особливо у зв'язку із синдромом постімперської зверхності її носіїв. Тим більше, що такий протекціонізм відповідає приписам статті 6 Закону України «Про основи національної безпеки» від 19 червня 2003 року № 964–IV²³, згідно з якими одним із пріоритетів національних інтересів України є забезпечення розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України. Такий припис ґрунтується на тому, що державна мова передусім є правничою мовою, яку слід розглядати одночасно як культуро-специфічну систему таких середовищ, як національне право (нормативно-правове поле) і як інструмент права. Орієнтуючись саме на цій док-

тринальний підхід і спираючись на наведені судово-правові позиції, Конституційний Суд України у рішеннях від 20 грудня 2007 року № 13-рп/2007 (справа про розповсюдження іноземних фільмів)²⁴, від 22 квітня 2008 року № 8-рп/2008 (справа про мову судочинства)²⁵ дав відповідні офіційні тлумачення щодо суспільної значущості і обов'язковості застосування української мови вже у відповідних сферах соціального буття, зважаючи на її статус як державної.

Зазначене стосується спільного мовного права тих громадян України, які ідентифікують себе безпосередньо з українським етносом відповідно до материнської мови їхнього спілкування, а також, які будучи представниками інших етносів політично визначилися з приналежністю до українства. Таке право сприймається як соціокультурний та ідеолого-політичний гарант збереження державного утворення Українського народу.

В контексті викладеного варто водночас говорити й про індивідуальне право носіїв української мови, розглядаючи його як суб'єктивне право конкретної людини. Суб'єктом такого права вже є не лише репрезентанти титульної нації, а й ті, хто належить до інших етносів, але мають бажання комунікувати в Українській державі саме українською мовою. Реалізація вказаного конституційного права конкретного громадянина України так само має бути належно забезпечене інституціями державної влади, як й право національних меншин на «свою» мову. Зважаючи на це, якщо за приписом частини другої статті 3 Основного Закону України державна влада відповідає за свою діяльність перед людиною, то вона має відповідати й за повноправне функціонування української мови, носіями якої є люди – громадяни, які є єдиним джерелом існування цієї влади. Суб'єкти владних повноважень у всіх інституційних гілках державної влади мають і щодо них також виконувати своє конституційне зобов'язання, яке встановлене у доктринально-висхідних положеннях частини другої статті 10, статті 19 Конституції України.

Пошуки для інших мов різних статусів, через які є намагання якщо не урівняти, то максимально наблизити їх за значимістю до державної мови, пригнічуючи і гальмуючи у такий спосіб розвиток української мови, є не чим іншим, як гіперболізованим засобом політичних спекуляцій.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / [уклад, і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. – С. 419. **2.** Там само. – С. 1125. **3.** Мироненко О.М. Окрема думка стосовно Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року № 10-рп / 99 / О.М. Мироненко // Вісник Конституційного Суду України. – 2000. – № 1. – С. 14. **4.** Добрянський С. Вихідні засади основоположних прав людини: сучасні інтерпретації / С. Добрянський // Вісник Львів. ун-ту. Серія юрид. 2011. – Вип. 53. – С. 12-22; Рабінович С. Права людини «першого покоління» і канонічні джерела християнства / С. Рабінович // Право України. – 2001. – № 3. – С. 50-53; Рабінович С.П. Права людини у природно-правовій думці неологізму: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / С.П. Рабінович. – Одеса, 2003. – С. 14-15; Mazurek F.J. Prawa czowieka w nauczaniu spolecznym Koscioa (od papieza Leona XIII do papieza Jana Pawla II) / Mazurek F.J. – Lublin, 1991. – S. 230. **5.** Mazurek F.J. Цит. праця. – S. 55-56. **6.** Шишкін В.І. Окрема думка стосовно Рішення Конституційного Суду України від 13 грудня 2011 року № 17-рп / 2011 / В.І. Шишкін // Вісник Конституційного Суду України. – 2012. – № 1. – С. 71. **7.** Рабінович П.М. Общественное мнение о праве: теоретические вопросы. Проблемы правоведения / Рабінович П.М. – Луцк, 1998. – С. 4-5; Скакун О.Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс) / Скакун О.Ф. – Х.: Эспада, 2005. – С. 134. **8.** Карташкін В.А. Права человека в международном и внутригосударственному праве / Карташкін В.А. – М.: Изд-во ИГиП РАН, 1995. – С. 72; Сepe-

да О.О. Щодо питання природності природних прав людини: теоретичний аспект О.О. Середи // Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення): матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Львівський Обласний Благодійний Фонд. – 2008. – С. 285. **9.** *Шишкін В.І.* Мова як складник державотворення / В.І. Шишкін // Мовознавство. – 2013. – № 2-3. – С. 226. **10.** Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 1997-2001 / [відповід. редакц. канд. юрид. наук П. Б. Євграфов]. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – С. 488–489. **11.** *Шишкін В.І.* Гарантування конституційного права на функціонування української мови як державної / В.І. Шишкін // Вісник Конституційного Суду України. – 2013. – № 3. – С. 57. **12.** *Трушкова Ю.В.* Проблемы использования современной социолингвистической терминологии / Ю.В. Трушкова // Проблемы языковой жизни Российской Федерации и зарубежных стран: материалы к 13 Всемир. Конгр. Социологов. [РАН. Отделение лит. и яз.]. – М. 1994. – С. 115. **13.** *Ермошин Г.* Государственно-правовые аспекты языковых отношений / Г. Ермошин // Российская юстиция. – 1998. – № 3. – С. 19-20. **14.** *Авакьян С.А.* Конституционное право / С.А. Авакьян // Энциклопедический словарь [ответ. редактор и руковод. автор. коллектива д. ю. н., профессор С. А. Авакьян]. – М.: НОРМА, 2000. – С. 667–668. **15.** *Губаева Т.В.* Государственный язык и его правовой статус / Т.В. Губаева, В.П. Малков // Государство и право. – 1999. – № 7. – С. 6. **16.** *Пиголкин А.С.* Правовые проблемы гармонизации межнациональных отношений в СССР (заседание 25-27 января 1989 г., Минск): документы / Пиголкин А.С. – М.: Б. и., 1989 – С. 135–136. **17.** *Ромашкин В.В.* Конституционно-правовые основы государственной языковой политики в Российской Федерации: автореф. дис. на соискание научн. степени канд. юрид. наук / В.В. Ромашкин. – М., 1999. – С. 15. **18.** *Шелютто Н.В.* О правовом режиме языка / Н.В. Шелютто // Советское государство и право. – 1989. – № 4. – С. 30. **19.** *Ермошин Г.* Государственно-правовые аспекты языковых отношений / Г. Ермошин // Российская юстиция. – 1998. – № 3. – С. 21. **20.** *Офіційний вісник України* від 25.12.2006. – 2006. – № 50. – С. 379. – Ст. 3381. **21.** *Відомості Верховної Ради України.* – 2003. – № 30. – Ст. 259. **22.** *Ажнюк Б.М.* Сучасні тенденції в розвитку слов'янської соціолінгвістичної термінології (статус мов) / Б.М. Ажнюк // Мовознавство. – 2013. – № 2-3. – С. 163-183; *Шишкін В.І.* Цит. праця. – С. 228-230. **23.** *Відомості Верховної Ради України (ВВР),* 2003. – № 39. – Ст. 351. **24.** *Вісник Конституційного Суду України.* – 2008. – № 1. – С. 28–33. **25.** *Вісник Конституційного Суду України.* – 2008. – № 4. – С. 10–14.

УДК 342.3

І. А. КУЯН

СУВЕРЕНІТЕТ І ПРАВО: ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ

Розглядаються існуючі в юридичній науці підходи до розуміння права. Звертається увага на проблеми зв'язку держави і права, ролі права у функціонуванні держави, у підтриманні та забезпеченні її властивості володіти верховенством і незалежністю своєї влади. Приділяється увага дискусійним та суперечливим тлумаченням зв'язку суверенітету як головної властивості держави і права як основному засобу та фактору організації держави і суспільства. З'ясовується питання місця і ролі принципу суверенітету в конституційному праві України. Розгляд означених питань дозволив автору дійти висновку про засадничий характер категорії суверенітет не лише для галузі конституційного права, але й загалом для права, що дає підстави вважати «суверенітет» одним з принципів права взагалі.